

Драгутин Тошић¹

РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЈА – QUO VADIS?

Увод

У овом раду се на основу Куновог (Thomas Samuel Khun) поимања научне парадигме и Поперовог (Karl Popper) поимања хипотетичке дедукције, желе истаћи одређене фазе у развоју географије оваплоћене у регионалној географији и њихова аналогија у српској географији, а посебно српској регионалној географији. Полазећи од претпоставке да се у развоју сваке науке издвајају периоди и раздобља сагласности и неслагања у гледиштима на одређене научне проблеме, у делу *The Structure of Scientific Revolution*, објављеном 1962. и допуњеном 1970. године, Кун је разрадио идеју о научним револуцијама и парадигмама², која се уз дозу објективне критике, може применити на географију и њену субдисциплину регионалну географију. По Куну свака парадигма пролази кроз пет основних фаза:

1. Предпарадигматски период, када не постоји опште прихваћен консензус по питању одређеног научног проблема у теоријском смислу.

2. Период развоја када се издиференцира једна или више школа које потискују остале. Парадигма је у суштини још отворена, са низом неразјашњених питања која заокупљају стручну тј. научну јавност.

3. Период када влада једна парадигма (она је неприкосновена а главни задатак научника је да се баве проблемима унутар парадигме) и када се знање на претпостављеној теоријској основи непрекидно увећава.

4. Постпарадигматски период је време када се у теорији и пракси знања јављају диспропорције и први знаци могућег одбијања парадигме.

5. Период кризе, када се постојећом парадигмом одређени научни проблеми и задаци не могу детерминисати те се стварају услови за развој нове парадигме тј. научне револуције.

Кунов концепт о научној револуцији, која се одвија по принципима смене парадигме је шесдесетих и седамдесетих година прошлог века ушао

¹ Др Драгутин Тошић, ванредни професор, Географски факултет, Београд.

² Парадигма – према Т. Куну је теорија према којој се све "равна", односно владајућа теорија у некој области науке (по Платону – узор образци). Под научном револуцијом Кун подразумева осуство континуитета у "расту знања" то објашњава чиницом да је историја знања непрекидана и да је често чине драстични преокрети. Томе се може придодати и Поперово мишљење да је научник који ствара по начелим општеприхваћене, или се слепо придржава парадигме која траје или је започела западати у кризу, обичан плашљивац који се задовољава решењима у унапред задатим теоретскометодолошким оквирима.

географију и њене поједине дисциплине. Могу се навести бројни примери којима би се, на темељу Кунових идеја, утврдило да су се нека ранија схватања о одређеним појавама и процесима у геопростору, замењена новим. У модерној географији најчешће се говори о три до пет парадигми.³

Регионална географија између хорологизма и нове географије

У току свог развоја географија је, као и већина наука и научних дисциплина, претрпела значајне промене. Оне су изражене у теоријском концепту и методологији. У развоју модерне географије најупечатљивије промене врше се половином 20. века. То време се карактерише критиком и напуштањем „традиционалне“ географије и развојем и прихватањем „нове географије“. Како је тежиште интереса и једне и друге географије био процес регионалне диференцијације и регионалне интеграције геопростора, којим се бави регионална географија, тако се може рећи да се у његовом поимању преламају и рефлектују проблеми географије. Условно, може се говорити о традиционалној и модерној регионалној географији. Традиционална географија темељила се на регионалној географији која се током 19. и у првој половини 20. века развијала на идејама К. Ритера (С. Ritter), Видал де ла Блаша (Vidal de la Blache), А. Хетнера (А. Hettner) и њихових следбеника. Нова географија чије основе поставља Ф. К. Шефер (Fred Kurtt Schaefer), тежиште свог научног интереса ставља на општу географију ослањајући се при том на просторни, системски и еколошки концепт.

Традиционална, на хоролошком принципу заснована регионална географија због својих теоријскометодолошких слабости доживљава постепено критичку и постепено се у научној јавности напушта. Њена вредност своди се на информативну и образовну сферу. Осамдесетих година двадесетог века у светски значајним географским школама јавља се идеја о *новој регионалној географији*, која ће почивати на новим епистемолошким, онтолошким и методолошким основама из којих је произашло ново поимање регије. Иако се подела географије на општу и регионалну јавила још половином осамнаестог века, дуализам на том пољу је до пуног изражаја

³ Амерички географи неомарксистичког погледа на географију М.Е. Harvey и В.Р. Holly издвојили су пет парадигми које су обележиле развој географије и то: *парадигму природног детерминизма, парадигму посибилизма, парадигму природног и културног пејсажа, хоролошку парадигму и парадигму просторне организације*. Према истим ауторима *нова географија* започиње у тренутку напуштања хоролошке парадигме (хоролошку парадигму посматрају кроз поимање хорологизма од стране А. Хетнера и његових следбеника) и прихватања функционалне парадигме која у средиште својих интереса ставља просторну организацију.

испољен половином 19. века и тараје готово до осамдесетих година 20. века, његове последице се осећају до данас. Под утицајем рационализма темеље регионалне географије поставио је немачки географ К. Ритер⁴. Идеју о регионалној географији под утицајем посибилизма прихватају француски и британски географи, а амерички под утицајем прагматизма. Руски географи граде своју специфичну регионалногеографску школу у којој је до великог изражаја долазио дуализам на релацији физичка – друштвена географија односно „ланшафтоведеније“ – економско рејонирање.

Карл Ритер дефинише регију као *јединствену и непоновљиву целину у којој постоји јединство између природе и човека*. Регија је хоролошка јединица коју чини конкретан географски простор са својим садржајем. Земљина површина је хетерогена и сачињена је од више регија. Регија је настала у процесу адаптације човека, организованог у друштва, одређеним природним условима⁵. Следбеници те идеје систематизују према величини и садржају у хијерархијски успостављен и издиференциран систем.

Француски географ Видал де ла Блаш прихвата основне идеје свог претходника, али их обogaђује посибилистичким тумачењем односа човека и природе. Полазећи од хипотезе да човек и природа чине недељиво јединство, он тврди, да људске заједнице прилагођавају свој начин живота природном окружењу, али да то прилагођавање условљава стварање специфичних социјалних група чије се деловање испољава у физиономији земљине површине, односно пејсажу. Културни пејсаж чини специфичну и непоновљиву просторну јединицу крај – *pays*, тј. регију - *la région* у којој су сублимирани заједнички утицаји на релацији природна средина – социјалне групе који трају у времену (Vidal de la Blash, 1911). Увођењем димензије времена, он уводи индуковани историјско-географски модел. Регија, као просторновременска категорија обликована у интеракцији природа – друштво, је фундамент географије. Географску регију (*région géographique*) сачињава јединство природног (*région naturelles*) и културног (*région historiques*) региона односно природне и културноисторијске регије. Следбеници те идеје, тј. школе *географије човека* граде херменеутичку спиралу природа, човек, социјална група, пејсаж, регија.⁶

⁴ К. Ритер у географији прихвата *Gestalt* теорију тј. теорију целине, према којој Земљу посматра као целину - више од простог скупа делова. Делове чине природа и њој адаптирана људска друштва. Полазећи од те претпоставке он географију поистовећује са науком о Земљи што сублимира у кованици *Erdkunde*.

⁵ Том схватању регије се замера природни детерминизам и историцизам.

⁶ Проблемима развоја традиционалне француске регионалне географије велику пажњу је посветио G. Wackerthmann, у књизи *Géographie régionale*, у поглављу *De la région traditionnelle à l'approche actuelle de la géographie régionale*. Види: *Géographie régionale*, Universités géographie, Ellipses édition, Paris, 2002.

Изузетну улогу у развоју класичне регионалне географије је имао и немачки географ А. Хетнер. У духу неокантизма, Хетнер прихвата „*Gestalt*“ теорију, али сматра да целину „*Erde*“ чине делови „*Länder*“ (земље – не у политичком смислу, односно регије), те су они предмет нове географске дисциплине коју назива „*Länderkunde*“ тј. регионална географија. По Хетнеру, предмет, а уједно и круцијални задатак регионалне географије, је издвајање хоролошких јединица које одликује индивидуално јединство остварено у условима међудејства природних и друштвених фактора. Земљина површина се у том садејству диференцирала на хоролошке јединице различите просторне и друштвене величине тј. земље или регије. У овој тврдњи се види да Хетнеров хорологизам у себи садржи елементе касније развијених и у регионалним наукама примењених, теорија комплексности и системности. Задаци географије, по том схватању су *идентификација, класификација и типологија регионалних целина*. Хетнер пише „географија је наука о размештају, положају и испуњености простора различитим садржајима“ и она је у том смислу „просторна наука као што је историја временска“⁷. Упоредо са овим у Немачкој развијала се идеја о географији као науци о ландшафту који неки аутори поистовећују са пејсажом (*Landschaftskunde*) из које ће касније произаћи еколошки концепт.

Хетнере идеје, у америчку географију, је пренео Р. Хартшорн (R. Hartshorne). Он је географију, пре свега, схватио као науку која се бави описивањем и просторном диференцијацијом земљине површине. Регија се третира као јединствена и непоновљива просторна целина коју географија методом регионализације издваја, описује и објашњава. По њему регија је „конкретна стварност која је ушла у историју“. Уствари она је производ, мање или више хармоничног односа становништва – друштва са физичким и биотичким обележјима окружења, који јој осигурава хомогеност. Теоријскометодолошка основа Хартшорнове географије и регионалне географије изнета у делу *The nature of geography* (природа географије), се ослања неокласицизам и неопозитивизам и у суштини инсистира у тражењу општег у посебном и издвајању, опису и класификацији регионалних целина на темељу стереотипа унапред постављене схеме у чијој основи је тзв. *структурни функционализам*. Идентичних или сличних ставова у погледу схватања регије и регионалне географије било је и у другим географским школама. Регионалној географији је даван искључиво синтетички карактер, којим је она обезбеђивала јединство географије, па је као таква

⁷ Руски географ Д. Н. Замятин је извршио анализу хоролошког концепта у географији и дао перспективу његове примене. Посебно је анализирао везу хоролошког поимања Ритер – Рифтхофен – Хетнер. Види: *Методологический концепции в географий*. Известия АН. серия географическая, 1999. Но. 5, с.7-16.

сматрана круном или краљицом струке. Основна замерка таквом концепту регије и регионализације је у томе што се он заснива на сакупљању, сређивању и класификацији индикатора и когнитивној дескрипцији; другу групу круцијалних проблема чине неуједначеност принципа типологије, назива и хијерархије регионалних таксона⁸; трећа група проблема везана је за статичност регионалних структура и сл; следећа група питања је везана за могућност комплексне синтезе, од стране једног научника – регионалног географа, резултата до којих су аналитичко-синтезним поступком дошли научници усмерени у поједине географске дисциплине (постоји ли универзални географ и сл.), четврта група питања је придржавање стереотипа тзв. Керовог система⁹. *Регионални географи су кризу регионалне географије оправдавали кризом географије, а не кризом хоролошког принципа односно кризом хоролошке парадигме.* Ипак, главни разлози, кризе и постепеног и делимичног напуштања хоролошке парадигме у регионалној географији произашли су из нових процеса који својом динамиком трансформишу геопростор¹⁰. Они се нису могли тумачити са аспекта хорологизма у складу са стереотипом класичне географије, кроз анализу размештаја (даљинске и површинске релације, математичко географски положај, топографски смештај, испуњеност простора природним и друштвеним садржајима и сл.) елемената структура датих територија. Класичним регионалногеографским приступом базираном на условном и формалном хомогенизму, чија је суштина опис и класификација регија издвојених на основу формалне

⁸ Ради лакшег разумевања појединих таксона, на амстердамском конгресу Међународне географске уније 1938., усклађена је терминологија регионалногеографских таксона за немачки, француски и енглески језик, која у пракси није заживела. Треба нагласити да је на том конгресу узео учешће и Б. Ж. Милојевић – регионални географ, са рефератом *Le ville Sabac et ses environs*.

⁹ Јован Ђ. Марковић иза кога су остале бројне студије и универзитетски уџбеници, у раду *„Домети и проблеми (регионалне) географије Југославије“*, изнетом на научном скупу *„Теорија и методологија регионалне географије“* одржаном у Љубљани 1986. године, при приказу монографија о тадашњим републикама СФРЈ, између осталог пише: „су само општегеографске компилације, мање или више успешни географски прикази, стручни и аналитички, само покушаји синтетичких приказа регија и комуна“. Анализе монографија и „регионално-географских студија“ махом потврђују „да се у ширини губи дубина, а у дубини ширина“.

¹⁰ Мисли се на индустријализацију, терцијаризацију, глобализацију светске привреде, и урбанизацију са мултиплицираним и диверзификованим просторним, временским и социоекономским формама испољавања. Нови приступ истраживању простора своди се на: анализу простора (истраживање просторних структура), оцену простора с друштвено корисног гледишта (укључујући и будући развој) и указивање на алтернативне смерове просторног развоја као основу за сврсисходну развојну политику и просторно планирање.

једнородности једне или више особина (формалних регија), нису се могли детерминисати бројни процеси који су по својој структури најчешће хетерогени. Потреба реалног сагледавања општих трендова развоја хетерогених и динамичних форми регионалног окупљања и диференцијације геопростора захтевала је и нови приступ њиховом истраживању. С тога, структура простора све више се посматра кроз улогу - функцију и значај веза - процеса који је условно хомогенизују. Консеквентно томе, полази се од хипотезе да разнородни елементи структуре простора, снагом процеса који се између њих одвијају, могу бити повезани у хомогену и функционално кохерентну целину, и обрнуто, условно хомогене просторне структуре могу бити диференциране у посебне функционалне регионалне целине. Истраживање нови процеса захтева нову теоријскометодолошку основу тј. нову парадигму оваплоћену у кованици *теоријска* или *нова географија*. У основи те парадигме је *процесни функционализам*¹¹.

Међу првима који одбацују сумативизам и конвенционализам у географији је К. Ф. Шефер. Уз критику Хартшорнове „природе географије“, он се залаже за системско-генерализујући приступ и дедуктивни метод у истраживању просторних структура, утврђивањем законитости њиховог досадашњег развоја и предвиђања будућег. Полазећи од чињенице да су елементи структуре простора повезани бројним везама, тврди да је географија наука о просторним везама не улазећи у њихов карактер. Сличан став имао је и Е. Улман (E. Ullman). Он је, руководећи се значајем транспортних токова у хомогенизацији економског простора и улоге секундарних центара у организацији града, закључио да су просторне интеракције фактор функционалне хомогенизације геопростора. Вилијам Бунге (W. Bunge, 1962)¹², амерички географ залажући се за квантификацију и егзактност у географији, ношен вером да географски ставови изведени из логике математичких принципа подижу географију на висок степен егзактности и систематичности, обједињује ставове Улмана и Шефера и тврди да конфигурацију простора чине елементи и везе - процеси које се међу њима одвијају, односно да се квалитетом и карактером веза успостављају односи међу елементима регионалних структура. Такође, закључује да се делимитацијом просторних веза и односа, путем математичких метода, могу одредити

¹¹ То је време уласка географије у *функционално-процесну* фазу развоја, базирану на чињеници да се брзи социоекономски процеси, или пак они који се одвијају на релацији друштво - геопростор, не могу објашњавати старом методологијом, те се сходно и синхроно њиховој динамици мора изнаћи нова. У истраживања се уводе квантитативне методе и модели. Прихватају се и разрађују основни постулати Берталанфијевог системског приступа, логика саморегулацијских система Н. Винернија, Шанонове теорије информација и сл. Регија је систем односно процес.

¹² W. Bunge, *Teoretikal geography*, Lund, 1962.

границе регија, које су јасне као „оштрица бријача“. Бунге је дао значајан допринос у тумачењу условне хомогености и хетерогености регионалних структура, детерминацији географских таксона и њихове хијерархије. Паралелно са овим у совјетској конструктивној географији коришћени су егзактни математички и статистички методи. Један од најпознатијих немачких теоретичара географије и заговорник совјетске конструктивне географије, Е. Неф (E. Neef), полази од чињенице да је географска средина саткана у сложеном деловању анорганских, биолошких и друштвених елемената и фактора, и да се њена структура може детерминисати елементарном и комплексном анализом. Уводећи у географију прецизне логичке форме аксиоматског типа (аксиоми хорологизма и функционализма), ради лакшег сагледавања „истине“ тј. суштине географске средине и њене регионалне диференцијације, залаже се за посебне поступке елементарне и комплексне анализе којима се регионалне целине рашчлањавају, да би се открили елементи њихове структуре и везе које их обједињују. За разлику од Бунгеа и његових следбеника англосаксонских географа Неф сматра да се математички модели не могу *a priori* користити при објашњавању сложених процеса који се одвијају у географској средини. Познати француски географ Пол Клавал (Paul Claval) закључује да математички модел постаје циљ, а не метод у истраживањима англосаксонских географа.

Ипак, у основи *функционалнопроцесног приступа* је концепт *нодалне регије*. Концепт нодалне регије заснива се на утврђеној чињеници да градска насеља својим деловањем утичу на регионалну интеграцију и диференцијацију природно-еколошки, социоекономски, насеобинско-демографски, физиономски и функцијски хетерогеног простора, стварајући специфичне просторне системе које се називају нодалне или функцијске регије. Он је дошао до изражаја у условима убрзане урбанизације, коју одликује изразита концентрација становништва и функција у градовима и њиховим окружењима тј. у условима стварања нових регионалних структура – *градских регија, чије се просторно и временско устројство заснива на компатибилности, комплементарности и регионалној интегративности града са насељима ближе и даље околине*¹³. Нодална регија је простор функционалне интеграције града и насеља његовог поља утицаја. Представља отворен и динамичан систем. Најчешћа форма тих регија су функцио-

¹³ Ретроспект развоја концепта нодалних регија, а као и форми њиховог просторно-временског испољавања, дао је Д. Тошић у раду „*Град у регији*“, Гласник Географског друштва Републике Српске, св.4, Бања Лука 1999. Исти аутор је посебну пажњу посветио просторно-функцијским везама и односима као факторима делимитације функционалних регија у раду „*Просторно-функционални односи и везе у урбаним регијама*“, Архитектура и урбанизам, бр. 7. ИАУС, Београд 2000.

налноурбани региони. У развоју наведеног концепта значајну улогу дали су немачки, француски, англосаксонски и совјетски односно руски географи. Предпарадигматски период тог концепта налази се у теоријскометодолошком континуитету Тинен, Кол, Кристарлер и њихови следбеници.

С обзиром на то да основни постулат нове географије тврди да регионализација представља један од задатака географских проучавања, али и истовремено регију третира као субјект, објект, средство – инструмент и метод политике просторног и регионалног планирања, јавила се идеја конституисању *регионалних наука* коју је утемељио Валтер Ајзард (W. Isard). Он сматра да се комплексна регионална истраживања могу вршити обједињавањем тополошког, географског, социјалног и економског поимања простора, па *регију* дефинише као *субпростор социоекономског простора*. Слична полазишта имали су и француски географи и економисти који су прихватили поделу регија на условно *хомогене* (*région homogènes*), *поларизацијске* (*région polarisées*) и *планске* (*région opérationnelle*).

Како претходно изнети ставови указују на мозаик више условно сличних концепција које у фокус стављају регије као инструменте и циљеве функционалне организације, може се рећи да их обухвата тзв. *парадигма организације простора*. У складу са њом регија се посматра као предмет *научне спознаје* (истраживање и анализа)¹⁴; *као инструмент просторне анализе*; *као инструмент организације и друштвене акције у простору*. У лепези нових схватања регионалне диференцијације и регионалног окупљања односно регионалне организације простора све више се говори о: *регији као локалном одговору на глобалне капиталистичке процесе*; *о регији као жаришту идентификације*; *о регији као медију (физичкој основи) социогеографских интеракција*¹⁵. Дакле регија, регионализам и регионализација излазе из оквира географије и добијају значења општенаучног погледа на свет и општег метода. У прилог тој парадигми иду и речи М. Радовановића који каже „*регионализам је један од основних приступа и принципа научног познавања просторног диференцирања и интегрисања, развојног усмерења, планирања и уређења географског простора*“ (Радовановић, 1993-4 : 67)¹⁶. Савремена регионализација све више добија и по-

¹⁴ Постоје и они који постављају питање: *Да ли је регија објективна просторно-временска категорија или је пак виртуални производ и умишљај регионалних географа и „регионалаца“ других научних усмерења?*

¹⁵ Опширну анализу и приказ схватања регије у условима „нове географије“ приредио је Милан Вреск у делу „Увод у географију – развој – структура и методологија“. Школска књига, Загреб 1997.

¹⁶ М Радовановић: *Регионализам као приступ и принцип и регионализација као поступак у функционалној организацији географског простора са неким аспектима на Србију*, Зборник радова, ГИ „Јован Цвијић“, књ. 44-45. Београд 1993-94.

литичку тј. политичкогеографску конотацију. Политичка регионализација бави се, на једној страни, проблемима организације регија унутар држава (политичке, економске и културне аутономије) или регионалних асоцијација (Европа регија), а на другој, глобалним процесима полазећи од хипотезе да је Свет јединствена и кохерентна физичка, социоекономска и еколошка целина. Често се каже, да су савремене политичка, економска и географска регионализација у функцији глобализације.

У прилог парадигме просторне организације говоре и чињенице да су у Европској унији утврђена функционалноинтеграциона подручја и мултимодуларни коридори који ће интензивније повезивати градске центре и допринети стварању интегралног полиструктурног урбаног система уједначене хијерархије и јаким просторних и функцијских веза. У оквиру програма *INTERREG* за најкохерентнији модел децентрализације и уравнио-теженог развоја уније, предложен је модел европских метрополитанских развојних ареала *MEGAs* (Metropolitan European Growth Areas). Такође, чињеница је да су инструменти полицентричног и уравнио-теженог развоја Уније регионални системи организовани у сложен хијерархијски систем *NUTS* (Nomenclature des Unites territoriale statistques).

Хоролошка парадигма у српској регионалној географији

У српској географији још не постоји јединствен став о теоријским и методолошким оквирима њене субдисциплине регионалне географије нити о континуитету њеног развоја. Поједини аутори, а посебно М. Васовић, су мишљења да су основе научне регионалне географије у Србији постављене у комплексним истраживањима Ј. Цвијића Балканског полуострва и његових делова тј. регионалних целина¹⁷. Иако у Цвијићево доба није било јасно изграђених критеријума регионализације, нити теоријскометодолошке основе за њен развој (у осталом Цвијић не користи термине регија и регионализација), за његово дело и истраживачки поступак може се рећи да су поставили темељ српској регионалној географији. У непоновљивом Цвијићевом делу сублимирана су схватања јединства природе и

¹⁷ Подробну анализу развитка српске регионалне географије дао је професор Милорад Васовић у радовима „*Регионална географија с посебним освртом на њен развој у Србији*“. Развитак и примена географске науке у Србији за протеклих девет деценија, Одсек за географију и просторно планирање ПМФ-а Универзитета у Београду, Београд 1985. и у раду „*Регија и регионализација у географији*“. Географска структура и регионализација Србије, Географски институт Јован Цвијић, Посебна издања, књ. 51, Београд 1997.

човека организованог у друштва који су поставили К. Ритер и А. Хетнер и о међусобним утицајима природе и човека - друштва у обликовању географског пејсажа, за које се залагао В. де ла Блаш. На темељима Цвијићевог дела и посибилизма који је прихватио преко француске географије Б. Милојевић је урадио више обимних студија о појединим просторним целинама Србије и Југославије. Његовом делу приписују се недостатак теоријскометодолошке основе, изражен критеријум физиономичности, одређена доза шематизма и дескрипције (Марковић, 1987). Цвијићево и Милојевићево дело морају се посматрати у контексту простора, научне климе и времена настанка. Црвена нит тог вида регионализације у српској географији још траје, а овде ће сврсисходно циљу рада, бити поменута њена примена у радовима М. Васовића и Ј. Марковића¹⁸. У раду „Још један покушај регионализације Србије“ М. Васовић је на темељу традиционалне хоролошке парадигме у духу класичне регионалне географије доследно применио принцип физиономичности и балкански део Србије поделио на пет макро-региона и 27 мезорегиона. Уз физиономичност установио је и њихова антропогеографска својства. У свом капиталном „Географске области СФР Југославије“ Ј. Марковић је на бази условне симбиозе природног региона и економског рејона издиференцирао простор тадашње државе на регионалне целине различите хијерархије и територијалног обухвата.

Традиционална регионална географија у Србији одржала се до данас и у суштини води је идеја „да је било које географско истраживање и регионално“¹⁹ и да се описни карактер који она даје не може нити треба избегавати ради образовне и културне димензије, међутим по мишљењу аутора овог текста, савремене регионалногеографске студије пате од стереотипа Керовог система и имају карактер географских приказа појединих физиономских или административнотериторијалних целина. Наиме, тим системом, уместо синтезе и интеграције међузависности појединих елемената, остаје се на нивоу инвентаризације и детаљних анализа и класификација регионалних структура. Регионалне студије најчешће нису завршене целовитом синтезом која би била више од збира резултата парцијалних анализа. У српској институционалној регионалној географији физиономичност остаје доминантни оквир делимитације, ограничења или разгра-

¹⁸ Хорологизам се примењивао у радовима словеначких географа А. Мелика, Ј. Медведа, С. Илеша и хрватског географа В. Рогића. У радовима Рогића до пуног изражаја је дошла детаљна регионализација Хрватске на бази условне хомогенизације физиономских целина, њихових еколошких особина и историјскогеографског континуитета, која је у основи била надградња регионалне географије Видал де ла Блаша.

¹⁹ То полазиште свакако има смисла, међутим често се у име њега, ареали било које појаве или процеса, називају регијама или синонимима за њих.

ничења регија, којим оне добијају формални карактер. Други фактор перзистенције огледа се у анахроном, инсистирању на условној хомогености, конзистентности и компатибилности природе, привреде и становништва, односно у постајању географско-историјског континуитета, раније успостављених просторних целина (Стиг, Бранковина, Рађевина, Ваљевска подгорина, Ужичка црна гора и сл.), иако се зна да је тај континуитет прекинут половином прошлог века са интензивним друштвено-економским променама (индустријализација, урбанизација, промене у развоју, кретању и структурама становништва и сл.). Аномалије тог типа, постепено се превазилазе у појединим монографијама војвођанских општина, као и у истраживањима појединих „крајева“ у регији Стара Рашка .

Функционална парадигма у српској регионалној географији

Функционалнорегионална парадигма парадигма у нашој географији заживела је седамдесетих година прошлог века. Њен развој је у основи има дивергентан карактер који карактеришу три условно паралелна правца и то: економска регионализација, нодална регионализација и план(ер)ска регионализација. Сва три правца имају крајњи циљ оптималну организацију простора и генерално могу бити делови *парадигме организације простора*. У њихове темеље уграђене су теоријскометодолошке поставке нове географије – системски приступ и егзактне најчешће математичкостатистичке методе. Парадигма организације просторне има своје импликације и у погледима на регионализацију других научних области као што су економија, демографија, урбанизам. Њени постулати су уграђени у бројне теорије регионалног развоја (кружна кумулативна каузалност, полова и осовина развоја, индупол, центар – периферија, регионална децентрализација)²⁰.

Како овде није циљ указивање на све резултате и доприносе српских географа и просторних планера у прихватању и развоју функционалне парадигме и на њој засноване регионализације и регионализма, биће наведени само карактеристични примери. У нашој географији, функционализму као принципу и парадигми у економскогеографском, социјалногеографском и планерском проучавању и организацији простора и на том принципу регионализацији одређену пажњу посвећују: при анализи односа градова и њима гравитирајућих околина О. Савић и Ј. Илић; при анализи функцијске класификације градова Србије В. Ђурић; при истраживању законитости развоја агломерација и агломерацијских система Србије Д.

²⁰ О значају функционалне регионализације видети у књизи Часлава Оцића „*Економика регионалног развоја Југославије*“, Економика, Београд 1998.

Перишић; при истраживању законитости развоја урбаних агломерација у долини Моравице, М. Спасовски; при тумачењу и анализи града као аутономног система и при тумачењу улога центара раста и развоја у мрежи насеља Србије, А. Вељковић; при детерминисању дневних урбаних система Пчињског округа С. Стаменковић; при утврђивању значаја просторно-функцијских односа и веза у нодалној регији Ужица, Д. Тошић; код утврђивања значаја нодалних центара у функционалној организацији Републике Српске, Р. Гњато; при примени системског приступа у истраживању индустрије Београда, М. Грчић; при одређивању зоне утицаја Новог Сада, М. Бубало; код дефинисања концепције регионалног развоја Србије, Б. Дерић; код одређивања друштвеног и привредног значај Србије, Б. Стојков; код приказа концепција региона и регионализације у планирању и претпоставки њихове примене у процесу регионализације Србије, Јасмина и Дејан Ђорђевић.. Треба нагласити да се у последњој деценији јавља низ радова и истраживачких пројеката који у средишта свог интереса стављају европске регионалне иницијативе користећи се схемама регионализације које су конципиране у земљама Европске Уније, уз прилагођавање специфичностима нашег геопростора. И овај вид регионализације, је суочен са проблемима, дилемама и отвореним научним питањима. Наиме, у бројним теоријским разматрањима и на њима грађеним методолошким поступцима постоји већи број међусобно неусаглашених, понекад и искључивих концепција и супростављених ставова и мишљења (Б. Дерић, Д. Перишић, 1996)²¹. Наведеној тврдњи иде у прилог чињеница да у Србији нема научног консензуса о концептима економско-географске, социоекономске, нодалне и планске регионализације!? То је и последица чињенице да нашој географији мањкају теоријски радови који у свој фокус стављају регионализацију и регионализам. То је круцијални проблем географије.

Уместо закључка

О отворености проблема регионалне парадигме у географији најбоље говори актуелност, пре тридесет година, изговорених речи познатог француског географа П. Жоржа, „*Никада достигнути циљ географског истраживања јесте да затвори уочене појаве у завршени простор – регију, ...*“ (P. Georg, 1973: 13)²².

²¹ Дерић, Б, Перишић, Д: *Критеријуми регионализације територије Србије*, Просторно планирање, регионални развој и заштита животне средине, Посебна издања бр. 28. ИАУС, Београд 1996.

²² George, P: *Sociologie et géographie*, Presses Universitaires France, Paris, 1973.